

Beata Rycielska

Uniwersytet Szczeciński (Szczecin, Polska)

**RECENZJA KSIĄŻKI MARKA JOHNSONA
„ZNACZENIE CIAŁA. ESTETYKA ROZUMIENIA
LUDZKIEGO”**

**(MARK JOHNSON „ZNACZENIE CIAŁA. ESTETYKA
ROZUMIENIA LUDZKIEGO”, PRZEŁ. JAROSŁAW
PŁUCIENNIK. – ŁÓDŹ: WYDAWNICTWO UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO, 2015. – 348 S.)**

Książka ta to ucieleśniona teoria ludzkiej kognicji. Odpowiada na pytanie, w jaki sposób znaczenie może się wyłaniać z naszego cielesnego doświadczenia, tj. z czuciowo-ruchowej aktywności, a jednocześnie stanowić podstawę abstrakcyjnej myśli. Dowody na ucieleśniony charakter kognicji, tj. na ucieleśnienie znaczenia, pojęć, rozumienia, autor przytacza na każdym kroku. Krytykuje teorię reprezentacjonistyczną, tzn. poglądy przedstawicieli kognitywistyki pierwszej generacji o znaczeniu odcieleśnionym. Rozwija koncepcję ucieleśnionego znaczenia, przytaczając argumenty zaczerpnięte z fenomenologicznego opisu, kognitywistyki drugiej generacji pochodzące z językoznawstwa, psychologii rozwojowej i poznawczej, biologii, badań nad emocjami, z neuronauki.

Autor monografii stał się szeroko znany w polskiej lingwistyce jako współtwórca książki *Metafory w naszym życiu*, którą z George'em Lakoffem opublikowali w 1980 roku, a w Polsce pierwsze jej wydanie w tłumaczeniu Tomasza P. Krzeszowskiego ukazało się w 1988 roku, drugie – w 2010. Inne znaczące prace Marka Johnsona, nieprzełożone na język polski, to m.in. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* (1987), *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought* (1999) będące także rezultatem współpracy z G. Lakoffem. W pierwszej autor zaproponował pojęcie „schematu wyobrażeniowego”.

Mark Johnson to filozof, także filozof języka, gorliwy i konsekwentny badacz semantyki. Jest zwolennikiem i gorącym orędownikiem twierdzenia, że znaczenie językowe jest ucieleśnione. Już w *Metaforach...* po raz pierwszy spotykamy się z tym nowym wówczas pojęciem. Kolejne jego prace rozwijają teorię ucieleśnio-

nego umysłu. Właśnie książka *Znaczenie ciała* z 2007 roku, która w przekładzie Jarosława Płuciennika ukazała się w 2015 roku, zawiera obszernie objaśnienie tej postawy filozoficznej autora. Pojęcie „ucieleśnionego umysłu” przyjęte zostało przez kierunki kognitywne w lingwistyce, m.in. funkcjonuje ono w teorii gramatyki kognitywnej Ronalda W. Langackera. Mark Johnson przekonuje do tej koncepcji na każdej stronie swojej monografii. Istota tego założenia polega na tym, że myślenie ludzkie i znaczenie bierze się bezpośrednio z interakcji naszego ciała z otoczeniem, w którym się obracamy. To doświadczenie motywuje nie jedynie znaczenia słów i zdań, bowiem znaczenie autor rozumie szeroko. Wiąże się ono z „ucieleśnionymi interakcjami, a nie z rzekomo odcieleśnionymi bytami i procesami” (s. 52).

Książka zbudowana jest przejrzysto, poszczególne zagadnienia, ważne w opisie problemu, są wydzielane w każdym rozdziale. Tworzą ją trzy części, każda z nich składa się z rozdziałów, których numeracja zachowuje ciągłość w całej pracy (od rozdziału 1. do 12.).

Pierwsza część *Cielesne znaczenie i sens odczuty* (s. 35–131) jest wartościowa m.in. dlatego, że przybliży rozumienie problemu ucieleśnionego umysłu, wnikliwie omawiając cenne prace z zakresu fenomenologii, neurokognitywistyki, psychologii.

Na podstawie badań psychologicznych autor argumentuje, że dzięki wrodzonym zdolnościom począwszy od wieku niemowlęcego tworzymy znaczenia. Na każdym etapie rozwoju człowieka znaczenia językowe są oparte na doświadczeniu świata przez ciało. Doświadczenie świata stanowi podłoże naszej konceptualizacji i rozumowania. M. Johnson stwierdza i opisuje istnienie cielesnych komponentów doświadczeń, procesów, czynności oczywistych w rozwoju niemowlęcym, które konstytuują znaczenia i które pokazują, że znaczenia są ugruntowane w cielesnym doświadczeniu i czuciu. Objaśnia, w jaki sposób kształtują się schematy wyobrażeniowe będące podłożem znaczeń. Źródłem znaczeń jest intermodalna percepcja świata. Spośród aspektów doświadczenia M. Johnson wyróżnia odczucie jako najważniejsze w opisach znaczenia i myśli, podkreślając, że bije w nim serce znaczenia. Tematyka omawianej książki koncentruje się wokół odczuwania, które przejawia się w naszym doświadczeniu i rozumowaniu. Od początku naszą prawdziwą tożsamość oraz miejsce narodzin znaczenia stanowi „intersubiektywność oparta na ciele – tj. nasze bycie z innymi poprzez cielesną ekspresję, gestykulację, naśladowanie i interakcję” (s. 70).

W charakterystyce znaczenia ucieleśnionego z punktu widzenia filozofii autor skupia się na stwierdzeniu w znaczeniu kluczowej roli emocji i odczucia, na określeniu emocjonalnych wymiarów znaczenia. Autor omawia szereg prac z zakresu neurokognitywistyki, przy pomocy których stara się wyjaśnić istotę ucieleśnionego znaczenia, do którego kluczem są odczuwane sytuacje. Zarówno odczuwane sytuacje, jak i dominujące jakości doświadczanej sytuacji warunkują zakorzenienie w jakościach życia.

Odpowiadając na pytanie, skąd się bierze myślenie, myśl, autor twierdzi, że „musi ona powstawać z cielesnych spostrzeżeń, uczuć i działania” (s. 105). Jest to kolejny krok do wyjaśnienia istoty abstrakcyjnego ucieleśnionego myślenia. M. Johnson argumentuje, że w logice znaczące formy między nami a środowiskiem są konsekwencjami ucieleśnionych zasobów i procesów ludzkiego myślenia.

Część II *Znaczenie ucieleśnione i nauki o umyśle* przedstawia, jak myślenie jest motywowane przez nasze doświadczenie. Pokazuje, że metafory pojęciowe są ucieleśnione, stanowią podstawę naszego abstrakcyjnego myślenia. Autor prezentuje tę osobliwość ludzkiego myślenia opartego na ucieleśnionych metaforach, odwołując się do przykładów pojęć z zakresu filozofii. Twierdzi, że metafora jest podstawą filozofii. Stara się wyjaśnić teorię ucieleśnionej kognicji i dowodzi jej słuszności na zasadzie przeciwstawienia jej założeń reprezentacjonistycznej, dualistycznej teorii umysłu i kognicji, którą poddaje krytyce. Nie aprobeuje bowiem rozdzielenia umysłu, jego idei, myśli i świata, dychotomii umysł / ciało. Program, który proponuje M. Johnson, to oparty na założeniach nauk o umyśle naturalistyczny opis umysłu, pojęć i znaczenia, który nie zakłada bytów lub procesów nadnaturalnych lub nieucieleśnionych. Myśli są procesami doświadczenia, umysł jest elementem procesu interakcji organizm – środowisko. Z tego wynika cielesne zakorzenienie znaczenia i pojęć – są one motywowane doświadczeniem czucio-wo-ruchowym człowieka.

Jak w I, tak i w II części monografii M. Johnson odwołuje się do poglądów Williama Jamesa i Johna Deweya, które popiera, a które są twierdzeniami o nierozłącznej więzi umysłu z ciałem i ze środowiskiem. Są to poglądy o ewolucyjnym zanurzeniu organizmu w jego zmieniającym się otoczeniu oraz o rozwoju myślenia pod wpływem zmian w środowisku. W celu wyjaśnienia tych zjawisk i jako argument, mający przekonać do swej tezy o ciągłości ucieleśnionego doświadczenia i myśleniu, M. Johnson nawiązuje do licznych przykładów eksperymentów prowadzonych w naukach biologicznych i w neuronauce i opisanych przez badaczy. Mają one nam uświadomić, że w świecie zwierząt – dla niehumanoidów jego przedstawicieli i dla człowieka – znaczenie jest w pełni ucieleśnione, w wypadku jednych i drugich powstaje bowiem w interakcji między organizmem a środowiskiem.

Monografia Marka Johnsona objaśnia ludzką kognicję: rozwinęliśmy się, aby specjalnie zauważać powtarzające się w naszym doświadczeniu wzorce i struktury, typu *góra-dół, przód-tytuł, blisko-daleko, w-pozą, na-pod* (s. 156). Są one jednym z zasadniczych sposobów, dzięki którym jesteśmy w kontakcie ze swoim światem, rozumiemy go i możemy w nim działać. Wiążą one umysł i ciało. Są one również podstawą w nauce o języku będącym jedną ze zdolności poznawczych człowieka. Są rozumiane jako schematyczność w teorii gramatyki kognitywnej Ronalda W. Langackera i schematy wyobrazeniowe w teorii metafory konceptualnej George’a Lakoffa i Marka Johnsona. Stanowią one ogólną, właśnie

schematyczną, wiedzę ustrukturyzowaną w języku. Monografia M. Johnsona pozwala zrozumieć mechanizmy powstawania w naszych umysłach tych wzorców, struktur i konturów naszego doświadczenia czuciowo-ruchowego oraz tych abstrakcyjnych konceptualizacji w językach naturalnych, w których objawiają swoje własności schematy wyobrażeniowe. Schematy dotyczą podstaw znaczenia. Mark Johnson podkreśla ważną rolę podstawowej wiedzy z zakresu kognitywistyki w badaniach umysłu i języka. Autor pisze, że nauka ta wspiera hipotezę o ucieleśnieniu znaczenia i przytacza na to dowody.

W części II, począwszy od rozdziału ósmego *Rola mózgu w znaczeniu*, Mark Johnson przedstawia podstawowe zasady teorii metafory konceptualnej. Od czasu opublikowania *Metafor w naszym życiu* (1980) ukazało się wiele opracowań mających na celu przybliżenie istoty tej koncepcji. Zanurzenie tego zagadnienia w kognitywnych problemach, które szeroko i wnikliwie charakteryzuje M. Johnson, pozwala sięgnąć do podstaw powstawania metafory pojęciowej, a przykłady, które przytacza autor, pozwalają przekonać się o tym, jak funkcjonuje ta jedna ze zdolności poznawczych człowieka.

Dążąc do stwierdzenia i objaśnienia cielesnej podstawy abstrakcyjnego myślenia, autor niestrudzenie podkreśla w swej pracy, że znaczenie nie jest możliwe bez mózgu, działającego ciała i interakcji między organizmem a środowiskiem. Główne mechanizmy działania abstrakcyjnej myśli, spośród których szczególnie ważną strukturą jest metafora konceptualna, Mark Johnson omawia nie tylko pod względem funkcjonowania w mózgu (rozd. 8), ale także tego, jak metafory określają pojęcia abstrakcyjne (rozdział 9).

Ostatnia, III część monografii, *Znaczenie ucieleśnione, estetyka i sztuka*, wyjaśnia jej podtytuł *Estetyka rozumienia ludzkiego*. Estetyka rozumienia – to inaczej doświadczenie estetyczne. Autor pokazuje, że znaczenie ucieleśnione, wynikające z naszego związku ze światem, motywujące nie tylko znaczenie, myśl, język, wykracza daleko poza ograniczenia słów i zdań i musi być rozumiane szerzej. Otóż sztuka jest także dowodem na istnienie znaczenia. Jest świadectwem tego, jak ludzie tworzą i doświadczają znaczenia. Procesy, które umożliwiają ucieleśnione znaczenie w sztuce, są według Marka Johnsona, takie same jak te, które umożliwiają znaczenie w języku. Autor przytacza przykłady potwierdzające to założenie. Najważniejsze aspekty ucieleśnionej teorii znaczenia, pojęć, umysłu, myśli, języka, wartości podsumowuje ostatni, 12. rozdział monografii, *Znaczenie ciała*.

Na uwagę zasługuje trud translatorski, którego rezultatem jest polska wersja monografii Marka Johnsona. Osoby zainteresowane problematyką z zakresu nauk kognitywnych z wdzięcznością poznają prace, do których dostęp był możliwy jedynie poprzez streszczenia w różnych tekstach naukowych.

Bibliografia

- Lakoff G., M. Johnson, (1980), *Metaphors We Live by*, Chicago.
Lakoff G., M. Johnson, (1988, 2010), *Metafory w naszym życiu*, tłum. T. P. Krzeszowski, wyd. I, II, Warszawa.
Johnson M., (1987), *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* (1987), Chicago.
Lakoff G., M. Johnson, (1999), *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York.

Beata Rycielska

BOOK REVIEW: ‘THE MEANING OF THE BODY. AESTHETICS OF HUMAN UNDERSTANDING’, by MARK JOHNSON

(MARK JOHNSON ‘THE MEANING OF THE BODY. AESTHETICS OF HUMAN UNDERSTANDING’, TRANSL. BY JAROSŁAW PŁUCIENNIK. – ŁÓDŹ: WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO, 2015. – P. 348)

(Summary)

The review article refers to the book by Mark Johnson of 2007 which has been translated by Jarosław Płuciennik. The book is worth noting as it analyses the basic notion of the theory of cognitive linguistics – i.e. embodied meaning.

Keywords: cognitive linguistics, embodied mind, linguistic meaning, sensory cognition of the world.

RECENZJA KSIĄŻKI MARKA JOHNSONA „ZNACZENIE CIAŁA. ESTETYKA ROZUMIENIA LUDZKIEGO”

(MARK JOHNSON „ZNACZENIE CIAŁA. ESTETYKA ROZUMIENIA LUDZKIEGO”, PRZEŁ. JAROSŁAW PŁUCIENNIK. – ŁÓDŹ: WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO, 2015.–348 S.)

(Streszczenie)

Artykuł recenzyjny dotyczy pracy Marka Johnsona z 2007 roku, którą przetłumaczył Jarosław Płuciennik. Książka jest godna zainteresowania, rozpatruje bowiem podstawowe pojęcie w teorii lingwistyki kognitywnej, mianowicie znaczenie ucieleśnione.

Słowa kluczowe: lingwistyka kognitywna, ucieleśniony umysł, znaczenie językowe, zmysłowe doświadczenie świata.